

УДК:316.346.32-053.6 (575.2) (043.3)

КЕСИП ТАНДООДОГУ ГЕНДЕРДИК СТЕРЕОТИПТЕР

(Кыргызстандын мисалында)

*Эдилова М.М. – филол.и.д., профессор Эл аралык Ала-Тоо университети Бишкек, Кыргызстан 0700096170, mariam_ed@mail.ru
Усенов А.А. – Б.Осмонов атындагы ЖАМУнун окутуучусу Жалал-Абад, Кыргызстан 0779 28 21 96, ausenovv@mail.ru*

Аннотация: Гендердик теңчиликке жетишүүнүн негизги факторлорунун бири билим берүү системасы болуп эсептелет. Макалада билим берүү чөйрөсүндөгү гендердик стереотиптер анализделет. Кыргызстандагы бир нече жогордун студенттеринин арасында жүргүзүлгөн социологиялык изилдөөнүн маалыматы изилдөөнүн эмпирикалык негизин түздү.

Ачык сөздөр: гендер, гендердик саясат, гендердик стереотиптер, гендердик социализация, маскулинди, феминдик.

ГЕНДЕРНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ В ВЫБОРЕ ПРОФЕССИИ

(на примере Кыргызстана)

*Эдилова М.М. – д.ф.н., профессор Международного университета Ала-Тоо, Кыргызстан МУА, г.Бишкек, 0700096170, mariam_ed@mail.ru
Усенов А.А. – преподаватель ЖАГУ имени Б.Осмонова Жалал-Абад, Кыргызстан 0779 28 21 96, ausenovv@mail.ru*

Аннотация: Одним из основных факторов достижения гендерного равенства является система образования. Статья посвящена анализу гендерных стереотипов, имеющих в сфере образования. Данные социологического опроса среди студентов ряда вузов Кыргызстана послужили эмпирической основой данного исследования.

Ключевые слова: гендер, гендерная политика, гендерные стереотипы, гендерная социализация, маскулинность, феминность.

GENDER STEREOTYPES IN CHOOSING A PROFESSION

(on the example of Kyrgyzstan)

*Edilova M.M. – doctor of philosophical science, professor, Ala-Too International University, Kyrgyzstan MUA, Bishkek, 0700096170, mariam_ed@mail.ru
Usenov A.A. – teacher of JASU named after B. Osmonov. Jalal-Abad, Kyrgyzstan 0779 28 21 96, ausenovv@mail.ru*

Annotation: One of the main factors for achieving gender equality is the education system. The article is devoted to the analysis of gender stereotypes available in the field of education. The data of a sociological survey among students of several universities in Kyrgyzstan served as the empirical basis for this study.

Key words: gender, gender policy, gender stereotypes, gender socialization, masculinity, femininity.

Гендер приоритеттүү проблема катары дүйнөнүн көпчүлүк өлкөлөрүнүн көңүлүнүн борборунда, гендердик теңчиликке жетишүү Миң Жылдыктын Өнүгүүсүнүн максаттарынын бири болуп саналат. [1,4]. Кыргыз Республикасында демократиялаштыруу процесси башталгандан бери гендердик саясат да ишке ашырылууда.

Аял менен эркектин тең укуктуулугу, баарынан мурда, билим берүү тармагында орнотулушу керек. Анткени билим берүү системасынын негизги милдети маданиятты, баалуулуктарды, жүрүм-турум нормаларын муундан муунга өткөрүп берүү болуп саналат. Статистикалык маалыматтар тастыктагандай, Кыргыз Республикасынын билим берүү системасында, негизинен, традициялык гендердик ролдор улам кайрадан жаратылып жатат. Ошол эле учурда билим берүү системасы аркылуу ушул муун аралык цикли бузса болот. Ошондуктан билим берүү чөйрөсүн гендердик теңчиликке жетүүнүн негизги фактору катары кароо зарыл. Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин Илимий-техникалык долбоорлор алкагында өткөн «Билим берүү - гендердик теңчиликке жетүүнүн негизги фактору катары (Кыргызстандын мисалында)» аттуу долбоор боюнча өткөрүлгөн социологиялык изилдөөнүн жыйынтыгы бул маселенин актуалдуулугун дагы бир ирет аныктады десек болот [2].

Изилдөөнүн эмпирикалык негизин Кыргыз Республикасындагы 4 ЖОЖдун (Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети, Эл аралык Алатоо университети, Н. Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университети, Ош мамлекеттик университети) 1-жана 5-курстагы студенттер менен (баардыгы 527 респондент) жана гендер проблемасы боюнча эксперттер (баардыгы 10 адис) менен жүргүзүлгөн социологиялык сурамжылоодон алынган материалдар, мектептин окуу куралдарына гендердик өңүттөн контент-анализ жасоодон жана статистикадан алынган материалдар түздү.

Өзүбүз күбө болуп жаткандай, СССР жоюлуп, Кыргызстан өз суверенитетине жетишкенден бери (1991) коомдук турмуштун баардык чөйрөлөрүндө кардиналдуу өзгөрүүлөр болууда. Кыргызстандын баш мыйзамы болгон Конституцияда көрсөтүлгөндөй, мамлекеттин стратегиялык максаты [3,4] граждандык коомду жана укуктук мамлекетти куруу болуп эсептелет. Мисалга алсак, пландуу экономикадан рынок экономикасына өтүү, социалдык-саясий чөйрөдө демократиялык реформалар жүзөгө ашырылып жатат.

Демек, гендердик саясат- коомдук турмуштун баардык чөйрөсүндө эркектер менен аялдардын теңчилигин орнотууга багытталган мамлекеттин ишмердиги [4, 49]. Гендердик теңчиликке жетишүү жана аялдардын укуктарын коргоо боюнча көрүлүп жаткан иш чаралар жетишерлик тажрыйба топтогонго негиз болду. Биздин республикада гендердик саясатты жана аялдардын укуктарын жүзөгө ашыруу үчүн олуттуу мыйзам негизи бар (Кыргыз Республикасынын Конституциясы; Граждандык кодекс; Кылмыш кодекси; Эмгек кодекси; Репродуктивдик укуктар жөнүндө мыйзам (2000); Үй-бүлөдө зордук-зомбулуктан жапа чеккендерди социалдык-укуктук коргоо жөнүндө мыйзам (2003); Гендердик теңчиликти камсыздоо боюнча мамлекеттик гарантиялар жөнүндө мыйзам (2003) ж.б.

Социологиялык изилдөөлөр тастыктагандай, аялдардын эркектер менен тең укукка жетишүүсүнө тоскоол болгон факторлордун эң негизгиси гендердик стереотиптер болуп саналат [5]. Гендердик стереотиптер-социалдык стереотиптердин бир түрү, ал маскулиндик жана феминдик тууралуу коомдо калыптанып калган түшүнүктөргө негизделет. Көбүнчө стереотиптин синоними болуп жаман, тескери ойго ынануу, жок нерсеге ишенүү же клише (калыпка салынган, сенек болгон) деген түшүнүктөр эсептелет.

Азыркы учурда социомаданий стереотиптер, анын ичинде гендердик стереотиптер, социолог, психолог, политолог ж.б. окумуштуулардын көңүл борборунда десек болот [6, 25-38]. Окумуштуулардын пикири боюнча стереотиптер регуляциялык, түшүндүрүүчүлүк, трансляциялык сыяктуу функцияларды аткарышат.

Гендердик стереотиптерди улам–улам кайрадан жаратууда билим берүү системасы өзгөчө орунда турат. Маскулиндик менен феминдик жөнүндө көз караштарга жана алардын иерархиясына негизделген гендердик стереотиптерде аялдарга карата сексизмдин бар экени байкалат. Сексизм — эркек менен аялдын абалы жана укуктары бирдей эмес деген идеология. Билим берүүдөгү гендердик стереотиптерге ылайык, адистер же кесиптер аялдардыкы же эркектердики деп бөлүнүп келет. Ошондуктан, биз кесиптердин эркектики, аялдыкы деп бөлүнүшү, кесип тандоо, кесип тандоонун себептери ж.б. суроолорго жаштардын, атап айтканда жождордун 1-жана 5-курсундагы студенттеринин пикирин билүү үчүн анкета менен кайрылдык.

Сурамжылоо тобун аныктаганда биз төмөнкүлөрдү эске алдык: биринчиден, кыз-келиндер, негизинен, мугалимдик кесипке ылайык деген стереотип боюнча Ж. Баласагын атындагы КУУ нун филология факультетинин 1-курсунун жана Ош мамлекеттик университетинин педагогикалык факультетинин 1-курсунун студенттерин алдык; экинчиден, эркек балдарга транспорт, курулуш, инженерияга байланыштуу кесиптер туура келет деген стереотипти эске алуу менен Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетинин эки институтунун (Курулуш, экономика жана менеджмент институту, Транспорт жана коммуникация институту) студенттерин жана Ош мамлекеттик университетинин тарых-юридика факультетинин 1-курсунун студенттерин тандадык; үчүнчүдөн, кийинки кезде Кыргызстан эгемендүүлүккө жетишип, бир катар мамлекеттер менен алака түзүп, рынок экономикасына өтө баштагандан бери жаштар арасында өтө кызыгууну туудуруп, актуалдуу боло баштаган, кыздар да, эркек балдар да бирдей куштар болуп келаткан кесиптерди тандап, Эл аралык Алатоо университетинин Экономика жана башкаруу факультетинин Менеджмент жана Эл аралык мамилелер бөлүмдөрүнүн 1- жана 5-курсундагы студенттерди алдык. Бул кесипти кандайча тандадың? деген суроого респонденттер 2-3 вариант жоопторду көрсөтө алышты. Жооптордун анализи көрсөткөндөй, сурамжыланган жаштардын теңиндейи, негизинен, кесипти өзү каалап тандаган. Ошол эле учурда алар кесип тандаганда өз жөндөмүн, ата-энесинин кеңешин эске алышкан, тандаган кесипке байланыштуу сабактар мектепте жакшы окутулганын да белгилешкен.

Ошол эле учурда инженер, бажыканачы, МАИ, юрист ж.б кесиптерде окуп жаткан эркек балдардын ар бир үчүнчүсү «Ушул кесип мен үчүн туура келет, анткени мен эркек баламын да», «ушул кесип мага абдан жагат», «жагат»- деп жооп беришкен. Бул жагдай улуу жана орто муундун гана өкүлдөрү эмес жаштардын арасында да кесипти эркектики жана аялдардыкы деп бөлүү сакталып келетканынан кабар берет.

Ошондой болсо да Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетинин Курулуш, экономика жана менеджмент институтунда кыздар жалпы студенттердин үчтөн бирине жакынын түзөт. Акыркы 3 окуу жылында кыздар менен эркек студенттердин катышы 30:70 ти түзгөн. Бул университеттин Транспорт жана коммуникация институтунда, болжол менен ушундай эле катыш: 2009/2010-окуу жылында кыздар 30%ды, 2010/2011-окуу жылында 15 %ды, 2011/2012-окуу жылында 30%ды түзгөн.

Эркек респонденттердин теңинен көбү «Сенин оюнча, кесиптер аялдыкы жана эркектики деп бөлүнөбү?» деген суроого «ооба» деп жооп бергени менен, аялдар эркектердин кесибинде иштей алат же эркектер аялдардын кесибин аркалай алат –деп эсептешет. «Ушул тандаган кесипке баш-отуң менен берилип, турмуштан өз ордунду таба алаарыңа ишенесиңби»-деген суроого теңинен көбү «ооба» деп жооп берген, теңинен азы «билбейм» дешкен. Себебин алар - азыр жумуш табуу кыйын, адистер көп, иш орундары жетишсиз дешкен.

Гуманитардык жаатында окуп, келечекте филолог мугалим болчу студенттердин (80- 100 пайызга чейин кыз бала окуйт) «ушул педагог кесибин кандай тандадың» деген

суроого берген жоопторун мындай катарда санасак болот: өзүм ушул кесипти каалап-тандадым; ушул кесип мен үчүн туура болот, анткени мен кызмын; ата-энемдин айтуусу боюнча тандадым; материалдык абалыма карап, ушул окуу жайын тандадым; өз жөндөмүмдү эске алдым. Дагы кандай себеп менен деген ачык суроого республикалык жалпы тестирлөөдөн алган балым төмөн болгондуктан ушул педагогдук кесипти тандоого туура келди дешкен.

Баарыбызга маалым болгондой, Кыргызстандагы жогорку окуу жайларында мугалимдик кесипте окуган студенттер башка кесиптегилерге караганда контрактты салыштырмалуу азыраак төлөшөт. «Ушул кесип мен үчүн туура болот, анткени мен кызмын»- деген жооп аял, эркектин коомдогу орду, ролу тууралуу гендердик стереотиптер, сиңип калган көз караштар, кыздардын кесип тандоосуна да таасир этип жатканынан кабар берүүдө десек болот. Бирок минтип жооп берген кыздар бул кесиптин позитивдүү жагын, азыркы заманда керек кесип экенин, а түгүл сыймыктануу, канагаттануу менен белгилешкен.

«Сен тандаган кесип сага канчалык жагат?» - деген суроого филолог болчу респонденттердин теңи жагат, ар бир төртүнчүсү абдан жагат, теңинен көбү «Ушул тандаган кесипке баш-отум менен берилип, турмуштан өз ордумду таба алаарыма ишенем» деп белгилешкен. Ал эми 5-курстун респондент студенттеринин 60 % га жакыны «Кесибиңди өзгөртөм, башка кесип алыш керек деген оюң барбы?»-деген суроого суралгандардын «Ооба, бар»-деп жооп беришкен, себептердин эң негизгиси - мугалимдердин айлык акысынын аздыгы.

Эл аралык Алатоо университетинин «эл аралык мамилелер» жана «менеджмент» бөлүмдүрүндө окуган студенттердин теңинен көбү кесипти өзү жөндөмүнө карата тандаганын, келечектеги кесиби жагарын, ал аркылуу турмуштан өз ордун табаарын белгилешкен. Ошол эле убакта алардын ар бир үчүнчүсү «ушул кесип аркылуу турмуштан ордумду табаарыма күмөнмүн, анткени азыркы учурда кесип боюнча жумуш табуу өтө кыйын» деп ойлошот.

Чындыгында эле Кыргызстанда (башка өлкөлөрдө окуп жаткандарды эске албаган күндө да) көптөгөн жождордон жаштар эл аралык мамилелер жана менеджмент адистигин алып чыгууда, ал эми бул багытта биздин мамлекетте иш орундары саналуу гана. Ошондуктан эл аралык Алатоо университетинин тажрыйбасы көрсөткөндөй, нукура адистиги боюнча иш табуу кыйын, бирок бул университеттин карьера борборунун билдирүүсү боюнча бүтүрүүчүлөрдүн 90-95% ы 2-3 чет тилдерди мыкты билгенинен улам, адистиги боюнча болбосо да, иш таап кете алышат.

«Сенин оюңча, кесиптер аялдыкы жана эркектики деп бөлүнөбү?» деген суроого респонденттердин теңине жакыны «жок, бөлүнбөйт», төрттөн бири «ооба, бөлүнөт» – деп жооп беришкен. Эгер бөлүнсө, сенин пикириң боюнча, кайсы кесиптер аялдардыкы, кайсы кесиптер эркектердики? деген суроого төмөндөгүдөй жооп алдык. Аялдардын кесиптери: педагог, врач, тарбиячы, котормочу, стюардесса, уз, чебер ж.б. Эркектердин кесиптери: аскер кызматкери, курулушчу, учкуч, депутат, милиционер, дипломат, инженер, агроном, шахтер ж.б.

Респонденттердин жоопторуна караганда гендердик стереотиптер үй-бүлөдө калыптана баштайт, анткени үй-бүлө жаштарды гендердик социализациялоонун негизги жана алгачкы фактору болуп эсептелет.

«Аял менен эркектин жүрүм-турум стереотиптери бирдей эмес. Мисалы, эркектердин түшүнүгү боюнча, аял биринчи кезекте аларга ыйгарылган традициялык «үйдүн кожейкеси» ролун ийгиликтүү аткарышы керек. Эркектер болсо бийик социалдык статусту камсыз кылган жана үй бүлө турмушунун деңгээли менен сапатын камсыз кылууга мүмкүнчүлүк берген кесиби боюнча эмгек, саясат менен алектениш керек» [7, 88–94]. Ушундай эле тенденция жогорку окуу жайларынын студенттеринин арасында да

байкалат. Билим берүү багытындагы кесипке окугандардын 84,4%ын, тейлөө чөйрөсүндө окугандардын 65,6% ын кыздар түзгөн. Ошол эле учурда транспорт багытындагы адистиктерге окугандардын 92,2 %ы уландар болуп саналат.

Демек, билим берүүдөгү стереотиптердин сакталышы аялдар менен эркектердин коомдогу ролдорунун ажырымын гана пайда кылбастан, алардын социалдык жана экономикалык абалына түздөн түз таасирин тийгизет. Гендердик теңчиликтин принциптерине ылайык ар бир эркек жана аял өз каалоосуна жана жөндөмүнө ылайык өзүн инсан катары реализациялай алат жана бул мүмкүнчүлүктү билим берүү аркылуу гана жүзөгө ашырса болот. Ошондуктан бүгүнкү күндөгү билим берүүнүн милдети баалуулуктарды өзгөрткөнгө, тактап айтканда, көз караштардын патриархалдык системасынан гендердик теңчиликти колдогон системасына өткөнгө көмөктөшүү болуп эсептелет.

Колдонулган адабияттар:

1. Гендер и цели развития тысячелетия: гендерный обзор данных по Кыргызской Республике. Бишкек. 2005.
2. Билим берүү-гендердик теңчилик негизи. Бишкек. 2015.
3. Конституция Кыргызской Республики. Бишкек. 2003.
4. Внедрение гендерных подходов: социальные и экономические издержки и выгоды. Социологическое исследование. ПРООН. Бишкек. 2003.
5. Гендерные стереотипы об участии мужчин и женщин в выборах. Бишкек. 2005.
6. Котлова Т.Б., Рябова Т.Б. Библиографический обзор исследований по проблемам гендерных стереотипов // Женщина в российском обществе. Г.Иваново.2001. № ¾.
7. Бендас Т. В. Гендерные исследования лидерства // Вопросы психологии. – 2000. – № 1.